

УДК 316.7

СУЧАСНИЙ ДІАЛОГ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Дрожжина С.В.

В роботі визначено напрями співпраці держави і громадянського суспільства в сучасній Україні, висвітлено основні риси, специфічні характеристики суб'єктів сучасного громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, національна ідея, державна доктрина.

Предметом дослідження є контексти взаємодії між державою і громадянським суспільством. **Метою** даного дослідження є визначення напрямів співпраці держави і громадянського суспільства в сучасній Україні. Мета дослідження визначає наступні завдання: окреслити основні риси, специфічні характеристики суб'єктів сучасного громадянського суспільства в Україні; охарактеризувати шляхи формування стосунків українського громадянського суспільства із державою.

Одним із головних завдань сучасної демократичної держави є підтримка громадянського суспільства, як це було зазначено посадовцями 106-ти країн світу (у тому числі, і України) на Урядовій зустрічі «До спільної демократії» (2000 р.).

Ідея громадянського суспільства розроблялася в працях Аристотеля, Платона, Ф. Гегеля, Т. Гоббса, Ф. Енгельса, І. Канта, Дж. Локка, К. Маркса, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Т. Пейна, М. Драгоманова, М. Міхновського, І. Франка, Т. Шевченка, Б. Кістяківського, ін. Цій проблемі присвячені роботи представників сучасної науки: Дж. Роулза, К. Поппера, Е. Геллнера, Дж. Міллера, Дж. Сороса, ін. Серед українських дослідників хотілося б відмітити В.Головченко, С.Головатого, О. Зайчука, І. Кального, А. Колодія, В. Копейчикова, Т. Ковальчук, Л. Кочубея, В. Кременя, В. Погорілко, П. Рабіновича, ін. Однією з найбільш дискусійних проблем цієї теми є проблема взаємовідносин громадянського суспільства із державою. Розгляду саме цього питання присвячена дана стаття.

Мотивом суспільної діяльності сучасної людини є, як і раніше, реалізація потреб та інтересів, прагнення до самовиявлення через систему соціальних, регіональних, національних, культурних, політичних, економічних відносин. Ареною такої діяльності людини виступає громадянське суспільство – система інститутів (поза межами державних), яка забезпечує самоорганізацію та розвиток населення.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що в Україні формування названих вище структур ускладнюється регіональним розколом суспільства, що проходить по лінії культурно-ціннісних відмінностей. Регіональний розкол

- заважає складанню єдиної політичної нації;
- націонале суспільство кожного з регіонів на різний політичний устрій;

- вимагає різних основ для формування національної ідентичності.

Все це свідчить на користь того, що єдине громадянське суспільство в Україні ще не склалося:

- в різних регіонах України переважає вплив різних партій та блоків партій, що розцвічує політичну мапу держави як мінімум у два кольори;
- незалежні громадські організації в різних регіонах розповсюджують взаємовиключні трактовки моделей політичного устрою;
- вільна від цензури преса регіонів проповідує протилежні культурно-ціннісні орієнтації та протилежні основи національної ідентичності;
- місцеве самоврядування має чітку політичну приналежність тих партій, які є панівними в даному регіоні, і більше націлені на виконання регіонально-політичних, ніж соціально-економічних функцій.

Що стосується наявності середнього класу як соціальної опори громадянського суспільства, то ця проблема потребує окремого дослідження. Скоріше ми можемо говорити тільки про початкову стадію формування середнього класу в його європейському вимірі.

Дослідити рівень сформованості громадянського суспільства представляється можливим через з'ясування ступеню розвиненості інститутів громадянського суспільства, через аналіз стану громадянської культури, через визначення рівня громадянської активності населення країни, а також через розгляд головних структурних елементів громадянського суспільства:

- багатопартійної системи;
- незалежних громадських організацій;
- вільної від цензури преси;
- місцевого самоврядування;
- наявності середнього класу.

Як правило, громадянське суспільство розглядається вченими в трьох аспектах [1]:

1. з погляду захисту і реалізації індивідуальних і групових інтересів громадянське суспільство – це система добровільних громадських організацій, засобів формування суспільної думки, тиску на політичну сферу, а також інших міжгрупових та міжособових стосунків, які створюють можливості для реалізації членами суспільства своїх інтересів;
2. з точки зору структури суспільної системи громадянське суспільство – це своєрідний соціальний простір, в якому люди взаємодіють як автономні індивіди, а взаємодіючи, утворюють складну, багаторівневу мережу громадянських зв'язків і взаємозалежностей, які творять власне соціальне життя і власне суспільство, якому не потрібен примус з боку політичних структур, щоб функціонувати;
3. з погляду взаємовідносин з державою громадянське суспільство – це сфера автономного існування, самовияву, самореалізації і самоорганізації індивідів, яка захищена законами від прямого втручання та регламентації з боку державної влади; це сукупність неполітичних, недержавних відносин у суспільстві: економічних, соціальних, духовних, етнічних, релігійних тощо.

Філософи і політологи виокремлюють основні риси громадянського суспільства. Таке суспільство характеризується [2]:

- наявністю розвиненої мережі різноманітних відносин між рівними, автономними в своїх діях суб'єктами (окремими громадянами та соціальними групами), які здійснюють без посередництва держави;
- існуванням суспільних інститутів (громадських організацій, профспілок, структур місцевого самоврядування, незалежних ЗМІ та ін.), які відображають увесь спектр інтересів громадян та соціальних груп, захищають їх у стосунках з державою;
- усталеною системою цінностей, в основі якої лежать цінності суспільного активізму, моральної і економічної автономії індивіду, сприйняття суспільства як самоцінності.

Інституціями, що забезпечують функціонування громадянського суспільства, є недержавні організації, приватні добровільні організації, громади, клуби місцевих громад, організації волонтерів, профспілки, об'єднання громадян за культурною, статевою, релігійною ознаками, соціальні і спортивні клуби, професійні асоціації, правничі інституції, організації споживачів, добровільні дружини, клуби за інтересами тощо.

У межах дослідження «Freedom House»– «Nations in Transit», де оцінка різних напрямів демократичного розвитку перехідних країн здійснюється за шкалою від 7 (найгірша) до 1 (найкраща) бала. За даними названого дослідження оцінка розвитку громадянського суспільства в Україні покращилася від 4,75 балів у 1998 р. до 2,75 балів у 2008 р. [3]. За даними Державного комітету статистики станом на 1 липня 2009 р. в Україні зареєстровано: громадських організацій та їх осередків – 61610 (у 2006 р. – 46682, у 2008 – 59321); профспілок та їх місцевих об'єднань – 23564 (у 2008 – 9590) [3]. В цілому цифри показують, що темпи приросту громадських організацій до кількості населення в Україні відстають від європейських показників: в Україні на 10 тис. населення існує 11 зареєстрованих громадських організацій, в той час, як в Угорщині – 46, в Хорватії – 85, в Естонії – 201 [3]. Безумовно, ці показники свідчать про рівень активності населення держави, про бажання громадян висловити свою життєву позицію, тим більше, що серед громадських організацій України переважає оздоровча, фізкультурно-спортивна, професійна спрямованість діяльності організацій, в той час, як для активізації громадянсько-політичного рівня свідомості населення бажано було б збільшити кількість правозахисних, культурно-виховних організацій.

Звертає на себе увагу і той факт, що деякі створені громадські організації не виконують задачу підвищення громадської активності населення, а переслідують зовсім інші цілі. Так, Є.Бистрицький вважає, що серед 38 тисяч офіційно зареєстрованих Мін'юстом неурядових організацій «справді суспільно активних, а не створених політиками чи владою «під себе», можна нарахувати близько двох тисяч, оптимістично – 2,5 тисячі, що зовсім не багато для сучасної європейської країни з відповідним населенням» [4].

Останнім часом необхідно відмітити підвищення громадської активності національних меншин. У 2009 р. в Україні діяло близько 800 громадських товариств національних меншин. Дані об'єднання здійснюють заходи, спрямовані на задоволення етнокультурних потреб громадян. Ставлення місцевих органів влади, держави в цілому, щодо функціонування таких товариств визначається, з одного боку, співпрацею і підтримкою національно-захисних прагнень об'єднань, а з іншого боку, уважним наглядом за тим, щоб діяльність цих організацій не набувала сепаратистської спрямованості. Правильно націлена робота організацій етнічних меншин може зіграти помітну роль у протидії проявам ксенофобії та

міжнаціональної ворожнечі, у вихованні толерантності в міжетнічних, міжконфесійних відносинах. Нажаль «потенціал національно-культурних товариств у стабілізації міжнаціональних відносин в конфліктних регіонах України до цього часу залишається недостатньо задіяним з боку місцевих органів влади» [3].

Виникає питання: суб'єкти громадянського суспільства, про яких йдеться мова, є недержавними, то які стосунки пов'язують їх із державною владою? Варіанти цих стосунків можуть бути різними: відношення протистояння, опозиція, ворожнеча, співпраця тощо.

Деякі вчені (наприклад, Н.Чандок) вважають що тільки критично налаштовані до уряду організації можуть вважатися інституціями громадянського суспільства. Але ж, говорячи про функціонування сучасного суспільства, ми маємо на увазі не опозицію до уряду, а ті інституції, фундації, соціальні утворення, які допоможуть сучасному суспільству у досягненні цілей демократичного розвитку. Взагалі, ми вважаємо, що для формування основних інститутів громадянського суспільства необхідна наявність сприятливих умов, які забезпечуються, як правило, суспільством через державу: прийняття необхідних законів, створення демократичних структур, дотримання демократичних норм и процедур. Крім того, є такі суспільні аспекти розвитку громадянського суспільства і держави, в яких, тільки працюючи пліч-о-пліч, можна досягти певного результату. Мова йде про створення державної доктрини (системи настанов, які визначають цілі, що за певних конкретно-історичних умов можуть бути прийняті для реалізації державою, суспільством, а також засобів їх досягнення), яка може стати базисом становлення сучасної національної ідеї, відсутність якої в Україні породжує ідеї сепаратизму.

Оскільки національна ідея формується продовж довгого проміжку часу (десятиріччя і навіть сторіччя), а українське суспільство в його полікультурному фрагментованому (багатоскладовому) стані потерпає серйозних загроз щодо збереження єдності, цілісності, то на порядку денному стоїть питання об'єднання зусиль держави і громадянського суспільства в справі створення цілісного комплексу ідей, завдань, пріоритетів, заснованих на національних інтересах, які змогли б стати цементуючою основою суспільства. Створення такої доктрини залежить сьогодні від здатності індивідів до громадського співробітництва заради індивідуальної і спільної вигоди та громадянського миру, що є найважливішим показником розвиненості громадянського суспільства. Нажаль сьогодні ми не можемо стверджувати, що таке співробітництво існує. Як і двадцять років тому, в суверенній Україні суспільство розколоте на два суспільно-економічних конгломерати, кожний з яких має свої інтереси, економічну і геополітичну спрямованість, орієнтацію на різних політичних лідерів, на різні політичні партії. Це викликає питання: що є більш дієвим у процесі об'єднання суспільства – сила примусу держави або поступова, всебічна, кропітка робота певних інституцій громадянського суспільства? Скоріше за все, тільки сумісні злагоджені дії держави і громадянського суспільства здатні просувати суспільство на шляху вирішення проблеми об'єднання. Але серед громадських інституцій є й такі, що відкрито або таємно націлені на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, політичної ворожнечі. В такому разі держава через норми права повинна чинити опір протизаконним проявам суб'єктів громадянського суспільства, оскільки їхня діяльність націлена не на єднання, а на роз'єднання суспільства.

Отже, говорячи про рівновагу між державою та громадянським суспільством, необхідно відмітити, що ця рівновага досягається не протистоянням при неможливості переважити один одного, а скоріше – взаємовпливом,

взаємопідтримкою, а також сумісними зусиллями щодо досягнення одних цілей. При цьому держава має виконувати роль охоронця прав людини, громадянських свобод, гаранта забезпечення верховенства права в усіх сферах суспільного життя.

Саме такий стан взаємовідносин держава намагається закріпити не тільки відповідними законами (нормами Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України від 16.06.1992 р. № 2460-ХІІ «Про об'єднання громадян», Закону України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України від 11.07.2001 р. № 2625-ІІІ «Про органи самоорганізації населення»), а й нормами підзаконних актів, націлених безпосередньо на залучення громадськості до участі у суспільно-політичному житті (Постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 р. № 1378 «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»).

У зв'язку із сказаним вище звертає на себе увагу визначення громадянського суспільства, яке формулює український вчений Ф.М.Рудич: «Громадянське суспільство – це суспільство зрілих громадян із високим рівнем економічної, соціальної, духовної, політичної культури, яке спільно із державою утворює розвинені правові відносини. Це суспільство вільних громадян, яке вільне від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага» [5]. Особливої уваги в даному визначенні набуває акцент на спільність інтересів та дій громадянського суспільства і держави, що є сьогодні найголовнішою умовою розвитку громадянського суспільства.

Поєднання громадянського суспільства і держави можна вважати нацією у сучасному громадянсько-політичному її розумінні. Якщо ж громадянське суспільство чинить опір, протистоїть державі, якщо інтереси частини населення не співпадають із державними інтересами, - це свідчить про незавершеність процесів націєтворення.

Державні інтереси України у сфері розвитку громадянського суспільства визначаються наступними пріоритетами:

- раціональний і збалансований розвиток потужних, незалежних інститутів громадянського суспільства;
- зростання громадської активності;
- інтенсифікація діалогу між громадянським суспільством і державою;
- відкритість та відповідальність інститутів громадянського суспільства та органів державної влади;
- удосконалення правового поля діяльності громадянського суспільства;
- існування громадських ЗМІ;
- розвиток самоврядних територіальних громад; вдосконалення політичної системи з акцентом на її структурні елементи – політичні партії;
- цілісна і системна діяльність інститутів громадянського суспільства тощо [3].

Виходячи із викладеного вище, можна запропонувати наступні висновки:

Формування громадянського суспільства як системи інститутів (поза межами державних), що забезпечує самоорганізацію та розвиток населення, ускладнюється в Україні регіональним розколом суспільства, який: заважає складанню єдиної політичної нації; націлює суспільство кожного з регіонів на різний політичний устрій; вимагає різних основ для формування національної ідентичності.

Висновки. Сучасне українське суспільство в його полікультурному фрагментованому (багатоскладовому) стані потерпає серйозних загроз щодо збереження єдності, цілісності. У зв'язку з цим на порядку денному стоїть питання

об'єднання зусиль держави і громадянського суспільства у справі створення цілісного комплексу ідей, завдань, пріоритетів, заснованих на національних інтересах, які змогли б стати цементуючою основою суспільства. Мова йде про створення державної доктрини (системи настанов, які визначають цілі, що за певних конкретно-історичних умов можуть бути прийняті для реалізації державою, суспільством, а також засобів їх досягнення), яка може стати базисом становлення сучасної національної ідеї, відсутність якої в Україні породжує ідеї сепаратизму.

Створення такої доктрини залежить сьогодні від здатності індивідів до громадського співробітництва із державою заради індивідуальної і спільної вигоди та громадянського миру, що є найважливішим показником розвиненості громадянського суспільства.

Список літератури

1. Вікіпедія / [Електронний ресурс]. – Електрон. текстові дан. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki> – Назва з екрану
2. Якименко Ю. Громадянське суспільство в Україні: основні характеристики / Ю.Якименко // [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua> – Назва з екрану
3. Громадянське суспільство як основа демократичного розвитку України. Аналітична доповідь. – [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2010. - Режим доступу: 2009 / <http://old.niss.gov.ua> – Назва з екрану
4. Бистрицький Є. Передчуття громадянського суспільства / Є.Бистрицький // Дзеркало тижня. - № 42. – 11.11.2007 // [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: www.dt.ua
5. Кочубей Л. Громадянське суспільство як необхідна передумова демократичного розвитку в Україні / Л. Кочубей // Все для студента - політолога [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2010. - Режим доступу: <http://politolog.at.ua/publ/1-1-0-3>. – Назва з екрана.

Дрожжина С.В. Современный диалог гражданского общества и государства // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2011. – Т.24 (63). – № 2. – С. 219-224.

В работе определены направления сотрудничества государства и гражданского общества в современной Украине, показаны основные черты, специфические характеристики субъектов современного гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, национальная идея, государственная доктрина.

Drozhzhyna S.V. Up-to-date dialogue between civic society and the state // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2011. – Vol.24 (63). – № 2. – P. 219-224.

The work outlines trends of collaboration between the state and civic community in modern Ukraine, describes basic features and specific characteristics of the subjects of contemporary civic community in Ukraine.

Key words: civic community, state, national idea, state doctrine.

Статья поступила в редакцию 15.11.2010